

Fikret Karčić, *Kroz prizmu historije*, Sarajevo: Centar za napredne studije, 2017. Str. 348, ISBN 978-9958-022-59-3

Historija se prevashodno sastoji od promatranja prošlosti kroz prizmu sadašnjosti i u svjetlu njenih problema i potreba. Znanje o prošlosti nesavršeno je “bez znanja o sadašnjosti”. Nerazumijevanje sadašnjosti nastaje iz nepoznavanja prošlosti. Čovjek uči kroz iskustvo, a ono se nalazi u prošlosti. Diskurs o njoj uklopljen je u “referentni okvir značenja” sadašnjice. Cjelokupna historija jeste “savremena historija”, nužno pisana “sa stanovišta sadašnjosti”. Benedetto Croce (Benedetto Croce) smatrao je da svaka generacija, pa i svaki pojedinac, uprkos metodološkoj rigoroznosti, kroji i interpretira historiju prema svom ukusu:

Praktične potrebe koje stoje u pozadini svakog istorijskog suda daju celokupnoj istoriji obeležje ‘savremene istorije’ jer, ma koliko vremenski daleki nam se činili ovako opisani događaji, istorija u stvari govori o sadašnjim potrebama i sadašnjoj situaciji gde ti događaji još uvek trepere.

Historičari su dugo tretirani kao posrednici između svog vremena i minulih epoha. Savremeni svijet određen je procesima globalizacije koji su smanjili prostor i ubrzali vrijeme, tražeći i redefiniiranje “etnocentrički shvaćenih razlika između naroda i kultura”. Shvaćena kao složenost, historija se ne može valorizirati samo iz lokalne vizure, niti se mogu ignorirati međunarodna idejna, istraživačka strujanja i dostignuća u nauci. Anahronizam i provincijalizam dva su “smrtna grijeha” malih, “ušančenih” historiografija, nastala zbog “velikog neznanja kako stvari izgledaju drugdje”. Poznavanje svjetske / evropske historije bitno je za shvatanje kompleksnih procesa, za poređenja i stavljanje nacionalne i regionalne historije u širi kontekst.

U knjizi *Kroz prizmu historije* sabrani su eseji širokog tematskog i vremenskog raspona, prikazi knjiga mahom na engleskom jeziku i stručni komentari određenih aktuelnih zbivanja, koje je Fikret Karčić, profesor Komparativne pravne historije na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, objavljivao u periodu 2012–2017. u sarajevskom dnevnom listu *Oslobođenje*, na stranicama subotnjeg priloga *Pogledi*, gdje su prezentirani u okviru dvije rubrike: „Historija je učiteljica života“ i „Iz svijeta knjiga“. Karčić se bavi historijom prava i historijom institucija, zaokuplja ga historija ideja te proširivanje vizure iz koje se promatra prošlost. Njegov dugogodišnji akademski interes jesu muslimanski narodi i njihov fatum, pravo, države, institucije, istaknute ličnosti, multivjerski i multietnički karakter imperija, modernizacija i slične teme. Ovaj interes obuhvata i izučavanje historije islamskog prava i islamskih institucija u Bosni i Hercegovini i na Balkanu u osmanskome i postosmanskome periodu, reformističkih pokreta u islamu, prošlosti balkanskih muslimana i komparativne pravne kulture. Komparativna istraživanja pomažu da se potpunije razumiju vlastiti sistem u kojem se živi ili pripadajuće kulture, da se shvati da nema zatvorenih sistema, niti izoliranih kultura, „već su na djelu uticaji različitih faktora, razmjene ideja, transferi, usvajanja i obogaćivanja“. Upućen u sadržaje relevantne naučno-historijske produkcije u svijetu, promatrajući bosanskohercegovačke i balkanske teme u okviru tokova evropske i svjetske nauke, autor djelom ukazuje na potrebu dosezanja viših standarda znanja.

Spretno prebirući po obilju raznorodne faktografske građe i literature, Karčić u njima otkriva unutrašnju logiku, veze i smisao, te sintetski, ali u znatnoj mjeri i analitički rezultat približava svom vremenu. Dublji društveno-historijski procesi, kao i brojni segmenti koji čine sastavni dio životnog mozaika ljudi u svim epohama, također su predmet njegove pozornosti. Događajna historija, vojno-politička, nije manje važna od kulturne, društvene, ekonomske, ali nije ni premoćna. Karčićevi eseji mahom se odnose na teme iz historiografije, rezultat su zanimanja i posvećenosti historijskim i drugim aktuelnim pitanjima (*Balkanski ratovi 100 godina poslije; 100 godina priznanja islama u Austriji; Sto godina od smrti Ismail-bega Gaspiralića; Odjek aneksije BiH u Palestini 1908–1909; Prvi Bošnjaci na Novom Zelandu; 800 godina Magna carte; Bahija 1835: ramazanska pobuna afričkih robova u Brazilu; Genocid se vrši i poricanjem; Fetva o genocidu; Islamsko porijeklo engleskog opšteg prava(?); Alim i sultan; Pravosuđe i vjerska obilježja; Dvije pogrešne predstave o kadijama; Osmanske kršćanske paše; Maurško naslijeđe; Fes, od novotarije do tradicije; Fetve protiv Hitlera; Osmanski Jevreji u Americi; Muslimanski bataljoni u sovjetskoj vojsci u Afganistanu; Posljednji halifa Abdulmedžid efendija; Religija i međunarodno javno pravo; Vakufi nemuslimana u osmanskoj državi; Osmanski predstavnici na Berlinskom kongresu itd.). Tekstovi su poredani hronološkim redom, kako su objavljivani u *Oslobođenju*. Knjigu karakterizira visoka analitičnost i upućenost autora u elaborirana pitanja, uz dostizanje nivoa maksimalne prijemčivosti i za prosječne čitaoce. Karčić posjeduje sposobnost za*

skladno povezivanje činjenica i događaja, njihovo uklapanje u stilski dotjerano naučno štivo, oštroumnost analitičara historije i savremenih tokova. Imponira njegova misaona slojevitost u načinu izlaganja, interdisciplinarno znanje i stručno snalažanje u suočavanju s višeslojnosti prošlosti i njenih dionica. Bez široke opšte kulture i književnog dara nema ni velikih historičara. Oni pišu za one koji hoće da znaju, a pseudohistoričari “za one koji hoće da vjeruju”.

Predočen je u knjizi, kroz niz tekstova, dio saznanja autora o naučnoj produkciji o islamu i muslimanima u svijetu. Historija modernog muslimanskog svijeta pruža zanimljive primjere razvoja ideja, njihove simbioze i modaliteta realizacije. U tom pogledu, Karčić kao ilustrativan slučaj navodi muslimanski reformistički pokret *Džedid* (Novi), nastao tokom XIX stoljeća u Rusiji. Ovaj pokret inicijalno se fokusirao na obrazovanje, po čemu je dobio ime jer se zalagao za “novi metod” (usul-i džedid) u školstvu. Kasnije je razvio ideologiju suočavanja s dekadencijom muslimanskog svijeta. U vrijeme Oktobarske revolucije dio džedidista opredijelio se za saradnju s boljševicima. Bila je kratkotrajna i jednostrano je prekinuta s boljševičke strane nakon konsolidacije vlasti. Primjer takvog razvoja jeste kratkotrajna Buharska narodna sovjetska republika, o kojoj autor piše u tekstu *Modernisti i komesari* (str. 341–344).

Jedna od karakteristika muslimanskih većinskih država kroz historiju jeste da su one bile multikonfesionalne, odnosno multietničke. Nemuslimansko stanovništvo u njima sve do modernog perioda imalo je pravni položaj zaštićene manjine (*abl al-dhimma*). Pripadnici ovih manjina mogli su služiti u državnoj administraciji i napredovati sve do nivoa “izvršnog ministra” (*wazir al-tanfīdh*). Ovo nije bila samo teorijska postavka islamskog prava, nego i stvarnost brojnih muslimanskih država (str. 216). Karčić navodi Osmansko carstvo kao primjer. Projekt modernizacije osmanske države – Tanzimat – bio je “najvažniji proces u državno-pravnoj historiji muslimanskog svijeta u moderno doba” (str. 331). Iako su se neki nemuslimani i u predmodernom periodu nalazili na pozicijama u osmanskoj državi, ta praksa posebno se povećala u periodu modernizacijskih reformi poznatih kao Tanzimat (1839–1876). Proglašena je pravna jednakost osmanskih podanika, njihov jedinstveni identitet u odnosu na državu (osmanizam) te su garantirana prava i slobode. Danas se sve muslimanske države mogu podijeliti na one koje su iskusile reformu tipa Tanzimata i one koje nisu. Ove posljednje imale su turbulentno suočavanje sa savremenim dobom. Hatt-i šerif od Gülhane, izdat 3. novembra 1839. godine, imao je za cilj da eliminiše apsolutnu vlast sultana, da obnovi pravdu i ponovo uvede vladavinu šerijatskog prava i državnih propisa (kanuna). Izdao ga je sultan Abdulmedžid I (vladao 1839–1861), a javno ga je pročitao veliki vezir Mustafa Rešid-paša u carskom parku Gülhane, izvan zidina dvorca Topkapı. Počinjao je riječima: “U posljednjih 150 godina... časni Šerijat nije poštovan niti su korisni propisi slijeđeni; zbog toga su se ranija snaga i prosperitet preobrazili u slabost i siromaštvo.” U literaturi je postojalo tumačenje da su ove dvije garancije preuzete iz francuske *Deklaracije o*

pravima čovjeka i građanina. Međutim, Butros Abu-Manneh dokazuje da su one imale izvor u islamskoj pravnoj misli i da je riječ o vrijednostima koje su u fikhu poznate kao “ciljevi šerijata” (*maqasid*). U prilog ovom tumačenju ide i okolnost da je iza donošenja Hatt-i šerifa od Gülhane stajala stara elita, u kojoj je važnu ulogu imao derviški red nakšibendi-mudžeddidiye i njegov ogranak halidije, koji su bili na pozicijama sunijskog islama i islamskog prava, a ne ideja Francuske revolucije. *Hatt-i humayun*, Carski edikt, poznat i kao *Islahat fermani* (Edikt o reformama), izdat je 18. februara 1856, kao dio Pariskog ugovora o miru, kojim je okončan Krimski rat. *Hatt-i humayun* je izradio jedan *ad hoc* komitet, koji su sačinjavali britanski, francuski i austrijski ambasadori i dva osmanska funkcionera – veliki vezir Ali-paša i ministar vanjskih poslova Fuad-paša. Najvažnija odredba ovog akta bila je davanje pravne i građanske jednakosti nemuslimanskim podanicima Carstva. To je izrečeno riječima: “Moja je želja... da donesem sreću svim mojim podanicima, koji su svi preda mnom jednaki i jednako mi dragi, i koji su međusobno povezanim srčanim vezama patriotizma.” Za autore Hatt-i šerifa od Gülhane Šerijat i stari kanuni bili su suština političkog sistema i u toj vizuri zakon je bio iznad države. Za tvorce Hatt-i humayuna država je uživala suprematiju. Carskim ediktom iz 1856. otvorena su vrata nemuslimanima za pozicije u državnoj upravi, od lokalnog nivoa do nivoa ministra vanjskih poslova. Shodno tome, ovi funkcioneri pojavljuju se i kao nosioci titula “bey” i “efendi”, koje su pripadale birokratskoj klasi. Prvi nemusliman koji je u osmanskoj vladi imao rang ministra bio je Ermenin Krikor Aghaton-efendi (1823–1868). Nakon njega, do kraja Osmanskog carstva u osmanskoj vladi bilo je više od 20 nemuslimana, većinom Grka i Ermena.

Velesile nerijetko svjetsku historiju promatraju kao svoju “proširenu”. Pozicija “drugosti” određuje se iz pozicija moćnih, čiji interesi kroje slike prošlosti. Princip bazične, apstraktne jednakosti nije bio, ni za mnoge od američkih “očeva nacije”, u neskladu s tim da neki ljudi mogu biti svojina drugih. Abolicionista Tomas Dej (Thomas Day) 1776. primijetio je da je “najsmešnija stvar na svetu američki patriota, koji jednom rukom potpisuje Deklaraciju o nezavisnosti, a drugom vitla bičem iznad glava svojih preplašenih robova”. Neki od “očeva osnivača SAD-a” i sami su bili robovlasnici. Tomas Džeferson (Thomas Jefferson) je 1774. imao 187 robova, a Džordž Vašington (George Washington) više od 300, među kojima i dvije sluškinje, koje su se zvale Fatimer i Mala Fatimer, što ukazuje na njihovo muslimansko porijeklo. Samo u Virginiji je 1756. bilo 120.156 afričkih robova. Ako se uzme da je među njima najmanje 10% bilo muslimana, onda je broj muslimanskih robova u SAD-u bio značajan. Najviše muslimanskih robova u Americi ostalo je nepoznato. U tom mnoštvu izdvajaju se dva roba čija su životne priče u znatnoj mjeri dokumentirane. Karčić ih rezimira prema istraživanju Denise A. Spellberg. Radi se o sudbini roba Ibrahima Abd al-Rahmana (u. 1829), u američkoj javnosti poznatog kao “maurski princ”. Rođen je u Timbuktu, poznatom centru islamske učenosti u Africi, oko 1762. godine.

Govorio je tri afrička jezika: bambara, mandingo i jallonke. Drugi rob, Omar ibn Said porijeklom je iz Senegala, gdje su ga zarobili trgovci robljem. Obojicu je u Americi iz mnoštva robova izdvojila okolnost da su znali pisati. Ona je donijela slobodu Ibrahimu, ali ne i Omaru ibn Saidu, koji je umro kao rob. Na njega danas podsjeća džamija u Fayettvillu, koja nosi ime Mesdžid Omar ibn Sayyid (str. 132–135).

Velike promjene u razmještaju stanovništva u mnogim dijelovima svijeta uzrokovane su genocidom i etničkim čišćenjima. Između ovih eskrema je deportacija (progon) i masovni transfer stanovništva. Genocid je “kolektivni zločin, ali se on ostvaruje pojedinačnim radnjama”. Uvijek je zločin “protiv grupe, ne pojedinca”. Kao izvršioци redovno se pojavljuju “grupe koje koriste državne ili kvazidržavne mehanizme za ostvaranje svojih ciljeva” (str. 148). Kod izvršioца postoji “prirodna potreba” za njihovim poricanjem, da nedjelo svedu u “podnošljive” numeričke granice. Tokom prošlosti, prije donošenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (1948), izvršeni su brojni genocidi, o kojima ne “postoje sudske odluke”, konstatira Karčić (str. 222), ali se oni “utvrđuju drugim sredstvima kao što je nauka”, te spadaju u kategoriju “poznatih genocida”. Moderna civilizacija ima dosta mrlja na savjesti. Davno je uočeno da je tvrdnja kako istina uvijek nadvladava zločin jedna od lijepih neistina koje ljudi stalno ponavljaju, bez obzira na to što je iskustvo pobija.

Stanje svakoga naroda u određenom historijskom trenutku mahom je uslovljeno “spletom povijesnih kretanja”, na koja su često većeg uticaja imale “različite vanjske sile, u ovisnosti od njegova geopolitičkog položaja, negoli njegova vlastita volja”. U kontekstu promatranja sudbina muslimanskih naroda, među ostalima, Karčić upućuje i na knjigu Richmonda Waltera *The Circassian genocide* (New Brunswick: New Jersey, London: Rutgers University Press, 2013) o stradanju Čerkeza polovinom XIX stoljeća (str. 64–67). Ruski pohod na Kavkaz i teritorije oko Crnog mora praćen je masakrima i masovnim deportacijama muslimana. Nijedan kavkaski narod nije pružio tako snažan otpor ruskim osvajačima Kavkaza kao čerkeska plemena (u koja se ubrajaju još Abhazi, Kabardinci, uz još neka), naročito četrdesetih i pedesetih godina XIX stoljeća, nalazeći se u odbrambenom savezništvu s Osmanskim carstvom. Čerkezi (sebe nazivaju Adygé i Adyghe, dok je “Čerkez” turski i ruski naziv za njih) su kavkaski narod koji je naseljavao prostor južno od rijeke Kuban do sjeveroistočnih obala Crnog mora, od Azovskog mora do Gruzije. Prije ruskog osvajanja, teritorija ovog naroda, poznata kao Čerkezija, obuhvatala je 55.663 kvadratna kilometra i imala je 1860. oko 1,5 miliona stanovnika. Integracija kavkaskog područja u Rusko carstvo započela je u XVII stoljeću nizom diplomatskih poteza, kao što su naprimjer bili ugovori s Perzijom i Osmanskim carstvom o zaštiti gruzijskih i armenskih hrišćana. Uslijedila je vojno-agrarna okupacija, opredmećena izgradnjom utvrđenih kozačkih naselja (tzv. stanica), koja su postupno ograničavala prostor kavkaskih naroda. Nazivi novih gradova, kao što su Vladikavkaz (ruski: Владикавказ – ime

grada u prijevodu doslovno znači “vladaj u Kavkazu”) ili Grozni (ruski: Грозный – prvobitno: крепость Грозная), ne ostavljaju mnogo iluzija o nakanama onih što su ih podigli. Čerkezi su se od 1763. do 1864. odupirali ruskom prodoru na Kavkaz. Njihov otpor, kao okolnost da su naseljavali obalu i zaleđe Crnog mora, “strateškog cilja ruskog prodora, bitno su odredili njihovu sudbinu”. U prvoj polovini XIX stoljeća Čerkezija je bila nominalno pod osmanskom vlasti. Ova vlast se, međutim, nije osjećala dalje od tvrđava na Crnom moru. To joj nije smetalo da u Jedrenski ugovor o miru 1829, zaključen između Porte i Rusije, unese odredbu po kojoj je čitava obala Crnog mora, od rijeke Kubana do pristaništa Sv. Nikola ušla u stalni posjed Ruskog carstva. Ova odredba je, navodi Karčić, bila fikcija, pošto Porta nije kontrolirala tu teritoriju, ali je Rusima dobro došla da opravdaju zaposjedanje Čerkezije. Rusi su u tom procesu pokazali da žele tu teritoriju, ali ne i njeno stanovništvo. Na Kavkazu je uspostavljena vojna linija, koja je stalno pomjerana na račun Čerkeza. Građeni su putevi, krčena je šuma, podizana kolonistička naselja Kozaka, koji su korišćeni kao fanatični borci protiv Čerkeza. Sve je to presijecalo teritoriju čerkeskih plemena, pomjerajući ih u planine i lišavajući ih uslova za život. Pošto nisu imale cjelovit plan podvrgavanja Čerkeza, ruske snage okrenule su se masakrima. Čerkezi su nastojali, bez većeg uspjeha, da mobiliziraju evropsku javnost na svoju stranu. Došao je Krimski rat i Pariski ugovor o miru 1856. Ovaj dokument prećutno je ostavio Rusiji da se bavi Čerkezima na način na koji to želi. Ruski pohod na Kavkaz usporediv je s američkim pohodom na Divlji zapad. Kavkaz je, u ruskoj percepciji vremena i prostora, isto ono što je Americancima *last frontier*, posljednja granica koju je trebalo osvojiti i smiriti. Kozaci, udarna pesnica ruske kolonizacije Kavkaza, bili su sve drugo osim prosvijećeni misionari. Između 600.000 i 750.000 Čerkeza uspjelo je da se ukrca na brodove za osmansku stranu Crnog mora. Čekajući brodove na obali je umro dio pristiglog življa. Između 726.000 i 907.500 Čerkeza protjerano je iz planina. Najmanje 10% od tog broja umrlo je u šumama, krijući se ili bježeći od Rusa. Ovom broju treba dodati i Čerkeze ubijene u ruskim vojnim akcijama. To znači, prema najkonzervativnijim procjenama mortaliteta, da je oko 625.000 Čerkeza nastradalo tokom ruskih operacija od 1860. godine.

“Neispričana priča” balkanskih ratova (1912–1913) jesu, piše Karčić, masovni ratni zločini protiv muslimanskog stanovništva u Prvom i protiv civilnog stanovništva suparničkih država u Drugom balkanskom ratu (str. 24). U prikazu Zbornika radova *War and Nationalism: The Balkan Wars, 1912–1913, and Their Sociopolitical Implications* (University of Utah Press, 2013) Karčić skreće pažnju da ova knjiga dekonstruira brojne mitove, otvara nove perspektive i na historijsku scenu uvodi i “muhadžire koji se kaljavim drumovima kreću iz Rumelije prema Istanbulu”, “civilizaciju i divljaštvo na istočnoevropskim granicama početkom 20. vijeka i još uvijek prisutne traume sukoba koji se odigrao prije jednog vijeka” (str. 82). Bez saosjećanja za žrtvama, ljudima iz jednog nestalog vremena, naučnik nije sposoban da ih potpunije razumije. Ono što je na Zapadu poznato o Balkanu,

državama i narodima na tom prostoru, posebno ono što govori nauka, ali i ono što “nudi” kvazinauka i popularna literatura, nikada nije bilo beznačajno. To što se o toj nastaloj, obimnoj biblioteci ovdje nedovoljno zna ne znači da ona i ne postoji i da ne utiče na tamošnje političke krugove da njene knjige koriste kao izvor za svoje “predstave”, putokaze i razradu “balkanske strategije”.

Periodizacija je jedan od osnovnih principa u historiografiji, rezultat poimanja procesa, vrijednosti na osnovu kojih se određuje gdje je početak nekih epoha, a gdje njihov kraj. Periodizacija u historiji do i poslije Berlinskog kongresa 1878. učinila je ovaj skup višestrukim međašem. Berlinski kongres pomogao je da se kodificira i primijeni princip “monoetničkog” suvereniteta i etniciteta u svojoj nakani da kreira homogenu nacionalne države na Balkanu. Novi principi etničkog suvereniteta i uspostave nacionalnih država imali su za rezultat “novu cjelovitu strategiju etničkog i religijskog čišćenja”. Osmanski predstavnici na ovom skupu nisu se mogli oteti utisku da su sve odluke već bile donijete ranije, te da je Porta, kao poražena u ratu 1877–1878, bila stavljena pred svršen čin. Osmanski predstavnici ignorirani su: “Ako zamišljate da je Kongres sazvan zbog osmanske države”, rekao im je njemački kancelar Bizmark (Otto Eduard Leopold von Bismarck), koji je predsjedavao Kongresom, “prestanite da se zavaravate. Sanstefanski sporazum ostao bi neizmijenjen da se nije dotakao izvjesnih evropskih interesa.” Kritizirao je osmansku diplomatiju kao analfabetsku. Alexander Karatheodori-paša, predvodnik osmanske delegacije, nije se mogao oteti utisku da su sve odluke već ranije donijete i da je Porta, kao poražena, stavljena pred svršen čin. Analize interesa velesila i iskorišćavanja njihovih trvenja na Kongresu pokazale su da je Karatheodori-paša, inače Grk-Fanariot, diplomata kome se ipak nisu mogle pripisati Bizmarkove riječi o neukoju i primitivnoj osmanskoj diplomatiji. U polemici s ruskim predstavnicima koji su optuživali osmansku državu za diskriminaciju hrišćana, Karatheodori-paša je, prenosi Karčić, ukazivao da se u toj državi obredi slobodno vrše u crkvama, da zvona zvone i pozivaju vjernike na službu (str. 319–320). Evropske sile su, opredjeljujući se za koncept nacionalnih država na Balkanu, posijale sjeme budućih sukoba u tom regionu. Osmanski poraz u ratu s Rusijom 1877–1878. i kasnije od drugih evropskih sila imao je pogubne posljedice za projekat liberalne reforme i modernizacije koji je započeo u Osmanskom carstvu polovinom XIX stoljeća.

Jedan od glavnih motiva u politici velikih sila odvajkada je sopstveni interes, bez obzira na njihove “tugaljive sukobe” oko monopola na međunarodnu moralnost i na vlasništvo “licence za pravdu”. Pravo da se moralne vrijednosti uvode u politiku, a da se pritom prećutno prelazi preko sopstvenog nemoralna – oduvijek je u rukama velesila. Još je polovinom XIX stoljeća, lord Palmerston (Henry John Temple 3rd Viscount Palmerston), britanski premijer, u Donjem domu izrekao i dalje aktuelan diktum: “Mi nemamo vječite saveznike i trajne neprijatelje. Naši interesi su jedino vječiti i trajni, i naša je dužnost da njih štitimo.” Niti pola stoljeća poslije, piše Henri Kisindžer (Henry Kissinger),

službeni opis britanske vanjske politike nije mnogo precizniji, što se vidi u sljedećem objašnjenju ministra vanjskih poslova sir Edwarda Greya: "Britanski ministri vanjskih poslova vodili su se onim što su prepoznali kao neposredni interes ove zemlje, bez nekih razrađenih kalkulacija o budućnosti." Kisindžer je volio, navodi Karčić, da citira grčkog historičara Tukidida (Thoukydídēs), koji je kazao: "Sadašnjost, iako nikada ne ponavlja tačno prošlost, mora joj neizostavno ličiti. Prema tome, na nju mora ličiti i budućnost." Zato je Kisindžer smatrao da se mora izučavati historija da bi se vidjelo zašto su neki narodi uspjeli, a drugi ne. Niall Ferguson, autor knjige o Kisindžeru, ističe da se ključ uspjeha ovog nekadašnjeg američkog državnog sekretara može sažeti u jednoj jedinoj njegovoj rečenici: "Kad sam došao na poziciju, donio sam sa sobom filozofiju formiranu na osnovu dvije decenije proučavanja historije." Kisindžer je smatrao da historija nije kuharski priručnik koji nudi gotove recepte, već da ona uči putem analogija, a ne putem maksima. Projekat "primijenjene historije", definirane kao "eksplicitni pokušaj da se prosvjetle sadašnji politički izazovi putem analiza historijskih presedana i analogija", potaknut naglašavanjem historijskog obrazovanja u misli i djelu Kisindžera našao je odraza na Univerzitetu Harvard. On ukazuje na "komparativne prednosti evropskog obrazovanja diplomata i pravnika, koje uključuje studij historije i filozofije, u odnosu na američko, gdje to nije slučaj. Također, ovaj projekat pokazuje da se studij historije ne može svesti na golo utvrđivanje činjenica iz prošlosti, nego na rekonstruisanje i tumačenje prošlosti" (str. 188–190).

Makijaveli (Niccolò Machiavelli), važan za moderno utemeljenje misli o politici, isticao je da je svijet politike svijet u kome nema ničega trajnog, u kojem se sve mijenja i vlada neizvjesnost. I prije njega znalo se da goloruki proroci propadaju, za razliku od onih naoružanih. Još je u XII stoljeću postojao pravni princip da sila zakon mijenja (*necessitas legem non habet*), isto kao i onaj da ono što se mora nije teško (*dove necessita caccia non bisogna consiglio*). Karčić ukazuje da je termin "makijavelizam" ušao u brojne jezike u značenju stavljanja političke korisnosti iznad morala i korištenja suptilnih varki radi održanja vlasti (str. 258). Makijavelizam nije ograničen samo na ponašanje političara. Stekao je zagovornike u raznim sferama života, uključujući i intelektualce koji služe vlasti, često bez strpljenja da poštuju demokratske procedure.

Historija nije cjelokupna prošlost, ali je još manje sve ono što od prošlosti preostaje. Univerzalnog pamćenja nema. Samo mjesto na kome se historičar nalazi "u procesu određuje njegov ugao posmatranja prošlosti". Pristup istraživanju u velikoj mjeri određuje i sam naučni rezultat. Mogućnosti različitog "čitanja" nikada se ne iscrpljuju. U historiji raznih naroda ili regiona postoje tzv. slijepe mrlje (*blind spot*), "polja zatvorena za svijest", događaji koji su prevedeni ili ignorirani jer su "teški za razumijevanje ili neprijatni". Jedan od njih je poziv turske vlade 1933. progonjenim njemačkim jevrejskim naučnicima da dođu u Tursku i pomognu osnivanju modernih univerziteta, navodi Karčić, ukazujući posebno

na značaj knjige Arnolda Reismana *Turkey's Modernization: Refugees from Nazism and Atatürk's Vision* (Washington, D.C.: New Academia Publishing, 2006), koja je prekinula šutnju historiografije na engleskom jeziku o toj temi. Najveća koncentracija njemačkih profesora bila je na istanbulskom univerzitetu, koji je tada postao "najbolji njemački univerzitet u svijetu". Ovaj dio historije postao je "slijepa mrlja" kao protivan imidžu "barbarskog Turčina", sposobnog da kreira, podržava i inspiriše "modernističkog drugog" (str. 227–231). Politici su nužni ideološki i etnički stereotipi – "prečice u mišljenju i govoru", koje ona proizvodi, razvija i upotrebljava u kontekstu političkog ili ideološkog usmjeravanja. I na Balkanu egzistiraju zasebni modeli kolektivnih memorija, različiti datumi i priče unutar njih. Pozivanje na historiju često je devalvirano i kompromitirano, jer služi u dnevopolitičke svrhe. Kada nema "dobrog odgovora", olako se interpretiraju činjenice istrgnute iz konteksta. Tu je problem, uočava Karčić, priroda svijesti o prošlosti: "Na popularnom nivou dominira mitska i epska svijest, historiografija je puna nacionalizama, a proučavanje historije se nerijetko svodi na memorisanje podataka i zvaničnih tumačenja" (str. 264). "Pogrešno pamćenje prošlosti" je u temelju „kolektivnih identiteta“ pa se "ubijanje mitova" smatra jednim od primarnih zadataka kritičkih historičara pošto je nacionalizam jedan od najučestalijih primjera "kulture identiteta" koji se ukotvljuje u prošlost mitovima preobučenim u historiju.

Historija, prepuna "zatamnenih strana", slučajnosti, obrta, izgleda jasnije u knjigama nego u empirijskoj stvarnosti. Ona prosvjetljava ukazujući na posljedice djela u uporedivim situacijama. Svaka generacija, upućuje Karčić, mora da otkrije za sebe koje su situacije uporedive (str. 188). Diskurs sa prošlosti, kazuje literatura, jeste dokaz da je savremenost mnogostruko povezana s jučerašnjim. Već gotovo stotinu godina pojavljuju se tekstovi koji postavljaju pitanje: "Šta da se desilo drugačije?" Pristalice ovog pristupa kažu da je to nauka. Oni kažu da "razmišljaju o onome što se nije desilo, ili što se moglo desiti da bi razumjeli ono što se desilo". Njihovi oponenti smatraju da je riječ o gubljenju vremena i nekorisnim spekulacijama. Realisti ne žele da postavljaju pitanje: Šta da se desilo drugačije? Pristalice protivčinjenične historije skreću pažnju na momente koji se olako previđaju (str. 334–336). Niko također ne zna šta ga u maglovitoj budućnosti čeka, iznosi Hana Arent (Hannah Arendt), zato što ona nastaje kao djelovanje "nas", a ne "mene". Slučajnost je jedan od najbitnijih faktora u historiji, "sve je kao kocka". Ne može se izbaciti iz društvenih procesa.

Historija se stalno problematizira i preispituje. Sve što se zbililo ima više perspektiva. Velika je važnost multidisciplinarnog pristupa istraživanju prošlosti, kao i policentričnog pristupa historijskom iskustvu. Treba slijediti onu staru maksimu da je "istina cjelina". Smisao historije nalazi se i u kreativnoj raspravi.